

Turizmus és reziliencia

Tourism and resilience

Szerző: Gonda Tibor¹

A tanulmány a napjainkban egyre több tudományterületen használt reziliencia fogalmát értelmezi, és helyezi a turizmus kontextusába. Bemutatásra kerül a fogalom interdiszciplináris jellege és a különböző tudományágakban megfigyelhető jelentéstartalma. A hazai turizmuskutatás még nem foglalkozik kellő mélységben a kérdéskörrel, és a turizmussal foglalkozó nemzetközi szakirodalomban is csak kevés tanulmányban fordul elő a reziliencia kifejezés. A hazai és nemzetközi szakirodalom vizsgálata során leszűrhető az a következtetés, hogy a reziliencia kérdésének előtérbe kerülése összhangban áll a fenntartható fejlődés törekvésének sikertelenségével. A turizmus, mint világviszonylatban az egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazat, jelentős mértékben felelős a fenntarthatóság megbomlásáért. Az egyes desztinációk olyan népszerűsége tettek szert, hogy kialakult a túlturizmus jelensége, amely – mint láttuk – komoly károkat okozhat a fogadóterület társadalmi és természeti környezetében. Egy-egy fogadóterület természeti és társadalmi szféráját ért hatások vizsgálata kapcsán viszont, elemezve az adott desztináció ellenálló és védekező képességét, a következő időszakban egyre többször fog előtérbe kerülni a reziliencia kérdésköre.

The study interprets the concept of resilience, which is used nowadays in more and more fields of science, and views it in the context of tourism. The interdisciplinary nature of the concept and its meaning in the various disciplines are presented. Domestic tourism research does not yet deal with the issue in sufficient depth, and the term resilience appears only in a few studies in the international literature on tourism. Examining the domestic and international literature, it can be concluded that bringing the issue of resilience to the fore is in line with the failure to pursue sustainable development. Tourism, as one of the most dynamically developing economic sectors in the world, is largely responsible for the breakdown of sustainability. Some destinations have become so popular that the phenomenon of over-tourism has developed, which, as we have seen, can cause serious damage to the social and natural environment of the host area. However, in connection with the examination of the effects on the natural and social spheres of a host area, analysing the resilience and defences of the given destination, the issue of resilience will come to the fore more and more often in the following period.

Kulcsszavak: reziliencia, fenntartható fejlődés, sokkhatás, fogadóterület.

Keywords: resilience, sustainable development, shock effect, host area.

1. Bevezetés

A 21. század legnagyobb kihívása a Földünket veszélyeztető környezeti katasztrófa megakadályozása. A turizmus, mint az egyik legdinamikusabban bővülő gazdasági ágazat, sajnos szintén letért a fenntartható fejlődés pályájáról. Napjainkra a turisztikai világpiac egy összefüggő, egymásra folyamatosan interaktív hatást gyakorló, úgynevezett interdependens rendszert alkot. Ebben a globális-

sá vált, és lassan a Föld egészére kiterjedő rendszerben a keresleti és a kínálati oldal egy bő emberöltő alatt hatalmas változáson ment keresztül, mind a mennyiségi, mind a minőségi összetevőket tekintve. Újabb és újabb területek kapcsolódnak be a nemzetközi és a belföldi turizmusba egyaránt, és annak ellenére, hogy kiélezett a verseny és elképzelhetetlenül széles a kínálat, mégis kialakulnak azok a közkedvelt helyek, ahol térben és időben a turizmus olyan mértéket ölt, amely már nem kívánatos, amely már kézzelfogható veszélyt jelenthet a desztináció jövőjére nézve.

Az ökoszisztéma rendszerének világméretű összeroppanása megindult. A túlzott turizmus egyes desztinációkban tovább fokozza az egyen-

¹ egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, gonda.tibor@ktk.pte.hu

súlytalansági folyamat felerősödését. Ezért a reziliencia a következő időszak egyik kulcskifejezése lesz a turizmusban is. „Divatos túlhasználtsága mellett is értékes, sőt megkerülhetetlen fogalma a korszerű gondolkodásnak” (SZÉKELY 2015:7), és számos területen épült be az alap- és az alkalmazott kutatások kérdéskörébe. A rezilienciaalapú gondolkodás új szempontokat vet fel és új megközelítési módot jelent a bennünket körülvevő világ vizsgálata során (CHANDLER 2013). Mint ahogy az lentebb bemutatásra kerül, a fogalom interdiszciplináris jellegű, több tudományág is használja. A turizmus szempontjából releváns értelmezése szerint a reziliencia egy adott rendszer azon képessége, amely biztosítja a sokkhatás elviselését, és a lényeges funkciók gyors helyreállítását. Egyszerre jelenti tehát az adott rendszer védekező képességét, valamint öngyógyító és önfejlesztő mechanizmusát, melyek különösen fontosak a rendszer létét veszélyeztető csapások túléléséhez. A turizmus kielezített versenyében azok az attrakciók, illetve azok a desztinációk maradnak talpon, amelyek a színvonalbeli, azaz mind magasabb minőségi elvárásoknak történő megfelelés mellett a turizmus komplex rendszerében képesek olyan védekező mechanizmust kialakítani, amely révén a környezeti és társadalmi sokkhatásokat adekvát módon tudják kezelni, és összeomlás helyett meg tudnak újulni. A tanulmány készítésének kezdete megelőzte a Covid19-vírus okozta világméretű járvány kirobbanását. Ezért első megközelítésben a kiinduló kutatási feladat az volt, hogy a fenntarthatatlan, a fogadóterület környezetében és társadalmában súlyos kárt okozó tömegturizmus kontextusában vizsgáljuk a reziliencia fogalmát. A 2020-as és a 2021-es év történései, és ezzel összefüggésben a nemzetközi turizmus összeomlása, szükségessé teszik azt is, hogy kitérjünk a lokális vagy globális válsághelyzetek miatt a turizmusban bekövetkező sokkhatás és a reziliencia kapcsolatára.

2. A reziliencia fogalma

A reziliencia fogalmát a pszichológia a fizika tudományából emelte át. A szó a latin eredetű *resilio* (visszaugrik, visszapattan, összehúzódik, zsugorodik) igéből származik², és a fizikában az egyes fémek sokkhatással szembeni ellenállóképességét fejezi ki, vagyis a tárgy kohézióját fenntartó rugalmas erőt. Egy tárgy törése nemcsak annak sérülését okozza, hanem automatikusan a reziliencia megszűnését is. Az Idegen Szavak Gyűjteményének tüdőmör megfogalmazása szerint a szó jelentése „rugalmas ellenállási képesség”³. A

multidiszciplináris fogalom képes magyarázatot adni a fejlődés- és nevelépszichológia, a családterápia, az ökológia, a neurológia, a szociológia, a terület- és településfejlesztés, valamint a turizmus bizonyos jelenségeire. Jelen tanulmányban a fogalom megértése végett érintjük – a teljesség igénye nélkül – a személyiség-lélektanban használt alapvető meghatározásokat. Elsősorban azokat, amelyek segítségével a turizmusban végbemenő releváns folyamatok is leírhatók. A jelenség kutatásának és definíciójának kiindulópontja egy John Bowlby által leírt paradox helyzethez kapcsolódik. A korai kötődésmélelet atyja ugyanis megfigyelte, hogy a súlyosan traumatizált csecsemők és kisgyermekek fejlődésük során nem várt módon reagálnak az őket ért abúzusra: patológikus tünetek helyett nagyfokú kreativitást és vitalitást produkáltak (BÉKÉS 2002). Míg 1982-ben a WERNER-SMITH (1982) szerzőpáros a rezilienciát a külső stresszorok hatását csökkentő és a belső sérülékenységet mérséklő képességként határozta meg, addig Masten 2007-ben felállított definíciója szerint a „reziliencia olyan személyiségjeggyel, amely szorosan összefügg az adaptációs képességekkel” (MASTEN 2007 idézi SZERINÉ 2019). A különösen reziliens személyiség átlagon felül képes a negatív helyzeteket újraértelmezni, önmaga számára pozitívvá fordítani. Polányi Mihály ezt Gestalt-típusú váltásnak nevezi, melynek lényege, hogy „a figyelem fókusza a helyzet megoldásának keresése során spontán átkerül az addig járulékos elemek valamilyen csoportjára, s ezzel egy teljesen új perspektíva – a helyzetből való kiút – jelenik meg” (POLÁNYI 1952 idézi BÉKÉS 2002:217). Gordon szerint „a reziliencia a viszontagságos körülményekkel szemben megnyilvánuló képesség a boldogulásra, az érlelődésre s a kompetencia növelésére. Ezek a körülmények lehetnek biológiai rendellenességek vagy környezeti akadályok. A viszontagságos körülmények továbbá lehetnek krónikusak és sűrűk vagy súlyos, nem gyakori válságok. Ahhoz, hogy az egyén boldoguljon, gyarapodjon, érlelődjön, kompetenciáját növelje, mozgósítania kell minden erőforrását, legyen az biológiai, pszichológiai vagy környezeti” (GORDON 1995 idézi BÉKÉS 2002:218). Gordon definíciója már rámutat az ökológiai szemléletű megközelítés lényegére, hiszen kifejti, hogy a személyiség rezilienciája egy viszonyrendszer része, amely egymással összefüggő és egymásra ható faktorokból áll, melyek együttesen képesek adaptív reakció kiváltására, illetve hatással vannak a megküzdés sikerének mértékére is. Ezek a tényezők: maga az egyén, a genetikai és pszichológiai adottságok, valamint bizonyos környezeti

² <https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/resilio>

³ <https://idegen-szavak.hu/keres/reziliencia>

tényezők (családszerkezet, anyanyelv, szociális, kulturális meghatározottságok, környezeti feltételek) (BÉKÉS 2002). Rutter a rezilienciát egy dinamikus folyamatként határozza meg, amely során a környezettel történő közvetlen interakciókat és a belső képességeket együttesen kell szem előtt tartani (RUTTER 2007 idézi SZERINÉ 2019). Rutter elméletében a reziliencia helyzetfüggő, tehát nem az egyén személyisége, hanem maga a helyzet határozza meg a megbirkózás sikerességét. Az is előfordulhat, hogy ugyanaz a személy nem képes különböző helyzetekkel sikeresen megküzdeni, tehát csak egyes esetekben reziliens. Összefoglalva tehát a reziliencia egy komplex rendszer (egyén, szervezet, ökoszisztéma, desztináció, társadalom) rugalmas alkalmazkodóképességét jelenti, amely átsegít a nagymértékű, olykor sokszerű külső hatások feldolgozásában. Definíciószerűen megfogalmazva a reziliencia az egyén (vagy szervezet) külső negatív hatásokra való rugalmas alkalmazkodóképessége, adaptációja. Változásoképesség és stabilitás egy időben. Az a képesség, hogy a negatív helyzetek esetén adaptívan reagálva képes újra egyensúlyi állapotba kerülni, ezáltal minimálisra csökkenteni vagy legyőzni a megpróbáltatások károsító hatásait. Az adaptív folyamat során az egyén vagy szervezet problémákat old meg, tanul, megújul, fejlődik. Új egyensúlyi állapota nem azonos a régivel, hiszen felvértezi magát a jövőbeni hasonló hatásokkal való eredményes megküzdésre is (IZSÓ 2014).

A reziliencia kialakulásához, illetve annak megerősödéséhez egyaránt fontos és szükséges feltételek: a külső környezet, az egyén belső vé-

delmi faktorai, ideális alkalmazkodás a nehéz helyzetekhez és az ezekből való optimális kilépés (SZERINÉ 2019). A reziliencia kialakulásához tehát szükséges feltétel, hogy létezzen egy entitás, amelyet valamilyen káros külső behatás ér, ami az állapota megváltoztatását idézi elő. Az entitás rendelkezik belső védelmi faktorokkal, melynek következtében a külső környezetből érkező negatív hatásokra reagálva helyre tudja állítani kiinduló tulajdonságait, vissza tud térni az eredeti állapothoz, illetve alkalmazkodni tud az új helyzethez. Ennek a széles körű fogalomnak az ökológiai és szocio-ökológiai típusát BOURBEAU (2013) állapította meg. Tipológiai rendszerén belül öt multidiszciplináris osztályt határoz meg (1. táblázat), melyek rendszerszinten elemezhető csoportjai a turizmus kutatásban is alkalmazhatóak. Ezért ezt továbbgondolva hatodikként beillesztésre került a turizmus reziliencia kategóriája is.

A személyiség sebezhetőségének vizsgálatából kiindulva a társadalomkutatások már a társadalmak – kezdetben elsősorban a fejlődő országok – rezilienciájára fókuszálnak, górcső alá véve a szegénység rezilienciára gyakorolt hatásait (PIRISI 2017). Komplex rendszerek – így a társadalmak – esetében a reziliencia többféle módon nyilvánulhat meg. A közösségi reziliencia vonatkozásában LONGSTAFF és munkatársai (2010) két elemi aspektust állapítottak meg, a forrásbiztonságot és az adaptív képességet. Mindkettő három-három összetevőből áll (1. ábra). Kutatásuk során a forrásbiztonság és az adaptív képesség érvényesülésének mértéke alapján állapították meg a reziliens közösségek két alaptípusát:

1. táblázat

A reziliencia multidiszciplináris meghatározásai

	Fókusz	Az elemzés szintje	Meghatározás
Reziliencia (1)	Pozitív alkalmazkodás	Egyén	Az egyén képessége arra, hogy pozitívan „visszapattanjon” a viszontagságokból.
Reziliencia (2)	Pozitív alkalmazkodás, folyamat	Egyén	Pozitív alkalmazkodást magába foglaló dinamikus folyamat jelentős viszontagságok között.
Mérnöki reziliencia	Egyensúly, visszatérés a stabilitáshoz	Rendszer	Annak tanulmányozása, hogy mennyire mozdítható ki egy rendszer egy meghatározott egyensúlyi állapotából, hogy a zavaró behatás elmúltával még visszatérjen az egyensúlyi állapotába.
Ökológiai reziliencia	Zavaró behatás, szívósság	Rendszer	Egy rendszer képessége arra, hogy zavaró behatások között is fenntartsa folyamatban lévő funkcióit és kontrollmechanizmusait.
Szocio-ökológiai reziliencia	Erőteljesség, átszervezés, stabilitás	Rendszer	A zavaró behatások mértéke, amelyet egy rendszer még fel tud fogni, és megőrzi állapotát; a rendszer önszerveződésének mértéke és a rendszer tanulási és alkalmazkodási képessége kialakításának és fejlesztésének mértéke.
Turizmus reziliencia	Turizmus folyamatának fenntartási és újraszervezési képessége	Rendszer	Egy desztináció képessége arra, hogy egy öt ért sokkhatás után fenn tudja tartani, illetve megújítani turisztikai vonzerejét, kínálatát és működési rendszerét.

Forrás: saját szerkesztés Bourbeau (2013) idézi SZÉKELY (2015) alapján

- kevés erőforrással bír, de magas adaptív képességgel rendelkező közösségek;
- alacsony adaptációs képességű, de jelentős mennyiségű erőforrás birtokában lévő közösségek (SZEKELY 2015).

Ezen megállapítás analógiájaként megállapíthatjuk, hogy egy adott turisztikai desztináció reziliensnek tekinthető, ha kevés erőforrással bír, de magas adaptív képességgel rendelkezik, vagy ha alacsony az adaptációs képessége, de jelentős a rendelkezésére álló erőforrás mennyisége.

amely hasonló koncepció, mint az erőteljesség (robustness), az ökológia által kifejezett gondolat, és arra szolgál, hogy mérje azokat a változásokat vagy zavaró hatásokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy átalakítsák az adott rendszert az egyik egymást erősítő folyamatból és rendszerből egy másfajta rendszerbe és folyamatba” (idézi BÁNDI 2017:13). A hazai és nemzetközi szakirodalom vizsgálata során leszűrhető az a következtetés, hogy a reziliencia kérdésének előtérbe kerülése összhangban áll a fenntartható fejlődés törekvésének sikerességével. Amíg ugyanis létezik társadalmi és

1. ábra

A közösségi reziliencia aspektusai

Forrás: saját szerkesztés LONGSTAFF et al. (2010) idézi SZÉKELY (2015) alapján

Az adaptív képesség függ az adott helyzetben kialakult viselkedés típusától. Úgy véljük, hogy a Masten-Wright vészrugalmasság-minta (MASTEN-WRIGHT 2009) a turizmus kutatásba is átültethető:

- Ellenállás: a negatív helyzetben ésszerű, kiegyensúlyozott adaptív viselkedés.
- Kilábalás: az alkalmazkodóképesség átmeneti megszűnése nagyobb trauma esetén. Az első sokk után a megfelelő szintre való fokozatos visszatérés (pl. katasztrófák után).
- Normalizáció: az eredendően rossz, ártó környezetből kiszakadva jobb körülmények közé kerülés.
- Átalakulás: hirtelen bekövetkező negatív eseményt követően egy idő után az adaptív funkciók javulnak (poszt-traumatikus növekedés) (SZERINÉ 2019).

3. Reziliencia a terület- és településfejlesztésben, valamint a turizmusban

A reziliencia a hetvenes évek elején jelent meg az ökológia fogalomtárában (SZOKOLSZKY-KOMLÓSI 2015). Olstrom szerint „a reziliencia,

környezeti fenntarthatóság, addig kevesebb az a káros hatás, ami miatt a reziliencia kérdésköre előtérbe kerül. Ha a természet, a társadalom és a gazdaság harmonikus kapcsolatban van egymással, akkor megvalósul a fenntartható fejlődés. Ha azonban a gazdaság a társadalom túlzott fogyasztói igényeire reagálva túlságosan is igénybe veszi a társadalom és a természet erőforrásait, akkor ez az egyensúly megbomlik, és azonnal előtérbe kerül a reziliencia kérdése. Ennek veszélyeire már a korai turizmuskutatók is felhívták a figyelmet (GONDA 2017).

A napjainkban zajló éghajlatváltozás körüli szakmai és politikai diskurzus egyértelművé tette mindannyiunk számára, hogy az ökoszisztéma globális egyensúlya megbomlott, és az emberiségnek halaszthatatlan tennivalói vannak a nagyobb baj elkerülése érdekében. Témánk szempontjából azonban látnunk kell, hogy a természet, a társadalom és a gazdaság rendszerében bekövetkező lassúbb, vagy sokszerű egyensúlyromlás vizsgálata a turisztikai desztinációk szintjén is értelmezhető. Egy ilyen változó rendszer tulajdonságainak leírásához olyan új fogalmakra van szükség, amelyek segítségével új megközelítésmóddal, a lényeket megragadván tudjuk kiemelni azokat a vonásokat,

amelyek a vizsgált együttműködő rendszer közös jellemzői. Ilyen fogalomrendszer a reziliencia, mely a következő években a turizmus térségi elemzéseinek egyik központi témaköre lesz. Ha a fenntarthatóság megszűnik, akkor az egyik alrendszer a másik rovására bővíthet. Ha helyi szinten a turizmus túlzottan gyorsan bővül, az visszafordíthatatlan hatást válthat ki a természet és a társadalom rendszerében egyaránt. Természetesen ennek fordítottja is igaz: ha a turizmus valamilyen külső ok miatt hirtelen drasztikusan visszaesik vagy megszűnik, annak is jelentős a gazdasági és a társadalmi negatív hatása, melyre az adott szervezet (desztináció) a rezilienciaszintjével összefüggő módon tud a helyreállítás, visszarendezés irányába reagálni. A turizmusban felerősödtek a fogadóterület társadalmi és környezeti hatásait vizsgáló kutatások. A turizmus túlzottan gyors ütemű fejlődésének a helyi közösségekre és a közösségek identitására, kultúrájára gyakorolt hatását az akkulturáció fogalomkörével tudtuk leírni, illetve vizsgálni, amiről az elmúlt években érdekes tanulmányok születtek (BOGÁROMI-MALOTA 2017). Egy-egy fogadóterület természeti és társadalmi szféráját ért hatások vizsgálata során viszont, elemezve az adott desztináció ellenálló és védekező képességét, a következő időszakban egyre többször fog előtérbe kerülni a reziliencia kérdésköre. Kettő vagy több turisztikai desztinációt egymással összehasonlítva az a reziliensebb (az tud a felmerült problémákkal jobban megbirkózni), amely ugyanakkora sokkhatást elszenvedve

- kisebb, vagy jelentéktelenebb kárt szenved;
- gyorsabban és teljesebben állítja vissza a lényeges funkcióit;
- felkészültebben várja a következő sokkot.

A fogalom használata az ezredfordulót követően jelent meg a településfejlesztéssel, versenyképességgel foglalkozó szakirodalmakban (FEJÉRDY-KARVALICS 2015). Több munka is született, amely az önkormányzatok fenntarthatóságával és rezilienciájával foglalkozott (BÁNDI 2017). PIRISI (2017) tanulmánya előtt a hazai kutatásban főleg csak regionális vizsgálatokban jelent meg a reziliencia, mint a területi versenyképesség új perspektívája. PIRISI esettanulmányában azt vizsgálta, hogy Komló (Baranya megye), mint kistélepülés, miként és milyen mértékben tudott megküzdeni a rendszerváltás okozta gazdasági és társadalmi változások hatásaival. Tanulmányában megállapítja, hogy a településfejlődés ugyan külső tényezőktől (központi forráselosztás, jogi szabályozás, makro-

gazdasági helyzet és gazdaságpolitika, geopolitikai irányváltások) függ, de nem csak azok mértékét kell figyelembe venni a megküzdés-vizsgálat során, mivel a reziliens reakciót a külső faktorok változásának ténye váltja ki. Azaz mindegy, mennyire váratlan, katasztrofális vagy súlyos helyzetet idéz elő a külső hatás, a társadalom magára a megváltozott helyzetre ad rugalmas válaszokat. A realizált válaszok megmutatják a társadalom adaptációs készségének fejlettségi szintjét. Egyetértünk PIRISI következtetésével, miszerint a reziliencia pillanatnyi állapot és időben változó készség is (PIRISI 2017). A reziliencia értelmezési tartományának további bővülését mutatja a fogalom városfejlesztési és örökségvédelmi területre történő kiterjesztése. FEJÉRDY és Z. KARVALICS (2015) kis- és közepes városok kulturális örökségének vizsgálata során alkalmazza a reziliencia fogalmát, kitérve az értékmegőrzés fontosságára is. A reziliencia fogalmának előtérbe kerülése szempontjából fontos mérföldkő az ENSZ 2012-es Fenntartható Fejlesztés Konferenciájának az előkészítő anyaga, mely a „Resilient People, Resilient Planet” címet viselte, és ami nemzetközi szinten irányította a figyelmet a fogalomra⁴.

4. A reziliencia kérdéskörének megjelenése a hazai szakirodalomban

Úgy tűnik, hogy a magyar társadalomtudományt, filozófiát és politológiát eddig elkerülte a rezilienciaalapú gondolkodás kurrens hulláma. Talán csak BÉKÉS (2002) tanulmánya említhető kivételként, amelyben a szerző máris „napjaink járványszerűen terjedő slágerkategóriájának” tartja a reziliencia fogalmát, és azt elsősorban az ökológia, a fejlődés-és nevelépszichológia, valamint a családterápia területén vizsgálja. Megállapítása szerint „az elmúlt évtizedben egyre több, egymástól első látásra távoli tudományban érzékelhető egy olyan (paradigma) váltás, amit legrövidebben ökológiai fordulatnak lehet nevezni. Ez az episztemológus érdeklődésére feltétlen számot tartó folyamat – amely egyaránt jelent radikális tárgybeli és módszertani szemléletváltást – különösen várható következményeiben jelentős” (BÉKÉS 2002:216). TAMÁS és BULLA (2011) tanulmánykötete tekinthető az első, több tudományterületet és megközelítést reprezentáló átfogó magyar nyelvű publikációnak, amely ugyan címében és szerkesztési elveiben a sérülékenység fogalma köré szervezi a kötet tanulmányait, de nemcsak alcímében (A reziliencia esélyei), hanem elemzéseiben is képviseli a rezilienciaalapú

⁴ United Nations Secretary-General's High-level Panel on Global Sustainability (2012): Resilient People, Resilient Planet: A future worth choosing. New York: United Nations. http://www.acp.int/sites/acpsec.waw.be/files/GSP_Report_web_final.pdf, Letöltve: 2021. augusztus 22.

gondolkodás számos elemét. Ugyanakkor érthető egyes szerzők ódzkodása a fogalom használatától, hiszen más terminusokkal korábban is elemeztek és írtak le rezilienciaszerű jelenségeket. Majtényi például több írásában is használja a német irodalomból és filozófiából ismert Eigensinn („ön-féjűség”) fogalmat annak érzékeltetésére, hogy az egyének a diktatúrában hogyan határolták el saját életüket a külvilág történéseitől (MAJTÉNYI 2003).

Bízató fejlemény, hogy más területeken is van példa magyar kutatók és kutatóhelyek bekapcsolódására a nemzetközi rezilienciakutatásokba. A 2015. tavaszi községi Nemzetközi Nyári Egyetemen a *Resilience in non-metropolitan European Regions. Do we need a European Green Paper to overcome Agglomeritis?* című workshop a rezilienciaalapú gondolkodás urbanisztikai vonulatába illeszkedik, egyúttal példát mutat a kutatások eredményeinek döntéshozatali szintre történő gyors visszacsatolására. FEJÉRDY és Z. KARVALICS (2015) közös tanulmánya az *Európát sújtó Agglomeritisz* terjedésével szemben a kis- és közepes városok lakosság-megtartó erejének és kulturális rezilienciájának növelésére mutat be beavatkozástípusokat, és fogalmaz meg javaslatokat. A hazai társadalomtudományi és filozófiai folyóiratok olvasói napjainkban még ritkán találkoznak a reziliencia fogalmával. Az internethasználó érdeklődőknek már több esélyük van hazai és nemzetközi weboldalak megtalálására ebben a témakörben.

5. A reziliencia értelmezése a fogadóterület szempontjából

Mint azt fentebb bemutatottuk, a reziliencia fogalmát több tudományágban is vizsgálják. A fizika tudományterületéről indulva a pszichológia, a szociológia, az ökológia, valamint a terület- és településfejlesztés kérdésköreinek vizsgálata során is alkalmazzák. A turizmus területén csak az utóbbi években kezdték használni a kifejezést. A fogalom változását és a különböző tudományokban történő felhasználását a 2. ábrával illusztráljuk.

A reziliencia számos definíciója közül turizmus szempontjából a leginkább adekvátnek az alábbi tartjuk: „A társadalmi-ökológiai rendszerekben a reziliencia három tulajdonságot jelent: a változásnak azt a mennyiségét, amire a rendszer képes,

miközben fenntartja struktúráját és funkcióit; az újjászerveződés képességét; és azt, hogy milyen mértékben képes tanulási és adaptálási képességeket kialakítani” (O'BRIEN et al. 2012:36). Egy adott turisztikai fogadóterületet vizsgálva a rezilienciát értelmezhetjük általánosan, azaz komplex sokoldalú behatásokkal (pl. a túlturizmus minden irányú káros hatásaival) szembeni ellenálló- és védekezőképességként, de vizsgálhatjuk konkrétan az egyes veszélyekkel szembeni védekezőképességként is.

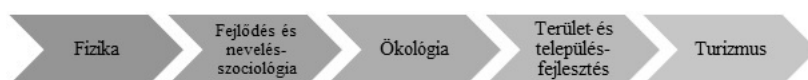
A turizmus gyakorlatában az alábbi konkrét veszélyforrások a legjelentősebbek: a fogadóterület számára elviselhetetlenül nagy vendégforgalom, árvíz, cunami (szökőárhullám), földrengés, járvány, hőhullám, csapadék (hiánya vagy többlete), rendzavarás, tömegmegmozdulások, terrorizmus, stb. A szerteágazó szakirodalomból általánosan levonható következtetés, hogy a turisztikai fogadóterület rezilienciáját erősítő tényezők szoros kapcsolatban állnak a fenntarthatósággal. A rugalmas, alkalmazkodni képes és ezért fenntartható társadalmi-ökológiai rendszert KERÉKES (2011) szerint a következők jellemzik:

- a diverzitás fenntartása és megőrzésének támogatása (biológiai, tájképi, gazdasági és társadalmi értelemben is);
- az ökológiai sokféleség ember általi kontrolljának korlátozása;
- a modularitás tisztelete (a csatlakozó rendszerek jobban viselik a sokkhatást);
- a tanulás, a társadalmi hálózatok és a helyileg kifejlesztett szabályok fontosságának felismerése és hangsúlyozása.

A fenti megállapítás érvényes egy turisztikai fogadóterület vizsgálatakor is. Ebben az esetben a diverzitásba beleértjük a turisztikai kínálat sokszínűségét és a differenciált turisztikai termékfejlesztést, azaz a több lábbon állást. A fentieket egészítjük továbbá az együttműködés és a közös cselekvőképesség fontosságának hangsúlyozásával. A reziliencia tudatos erősítéséhez pótkapacitások, pufferek kialakítására van szükség, ami azonban gyengíti a gazdasági hatékonyságot. A rezilienciát erősítő másik lehetőség a társadalmi, a gazdasági és a természeti folyamatok kutatása, radarozása, amelyek révén a veszélyek előbb érzé-

2. ábra

A reziliencia fogalma alkalmazási körének kiszélesedése

Forrás: saját szerkesztés

kelhetőek, így előbb kezdhető meg a felkészülés ezek elhárítására.

6. A túlturizmus és a reziliencia

Néhány évtized alatt végbement a szolgáltatás szektor gazdasági jelentőségének látványos növekedése, azon belül pedig a turizmus szerepének megerősödése (CSAPÓ et al. 2018). Egy térség, lokáció turisztikai kínálatának megfelelő infra- és szuprastruktúra kiépítésével az idegenforgalom a területi folyamatok alakítójává is válik, hiszen ezen folyamatok hatnak többek közt a településszerkezetre, a foglalkoztatásra, a térségi kapcsolatok alakítására, a környezet formálására, illetve befolyásolják az életmódot és az életminőséget is. A legfrissebb adatok tanúsága szerint 2018-ban a nemzetközi turistaérkezések száma meghaladta az 1,4 milliárd főt (UNWTO 2018), és a nemzetközi turizmus immár kilencedik éve átlag feletti növekedési értékeket produkált.

A turisztikai érkezések azonban nem egyenletesen oszlanak el a globális piacon. A UNWTO által alkotott turisztikai makrorégiók közül még mindig Európa vezet az összes érkezés 50%-ával. Ezt az ázsiai-pacifikus térség követi 25%-os részesedéssel, ami komoly leszakadásnak tűnhetne, ha nem néznénk az 1970-es évek óta tartó folyamatos piaci bővülését. A biztonság és a kockázatok témakörét vizsgálva kiemelendő azonban, hogy a turizmus fenti területi viszonyait ez a kérdéskör nagy mértékben tudja befolyásolni. A turisták térbeli mozgásai átalakulnak, újabb desztinációk kerül(het)nek fel az utazók listájára és korábban jól ismert régiók kerülhetnek le onnan, ami természetesen a társadalmi-gazdasági folyamatokra is jelentős hatást gyakorol. A napjaink turizmusát befolyásoló nemzetközi és hazai trendek kapcsán a fogyasztó, azaz a turista magatartásának változása és annak új tendenciái egyre meghatározóbb szerepet töltenek be az idegenforgalom formálódásában, átalakulásában, ami hatványozottan igaz a biztonsági tényezők figyelembevételére kapcsán. Egyre inkább megkerülhetetlen tehát a félelmek, a kockázatok, a biztonság kérdésének felvetése. Ezek között folyamatosak a hangsúlyeltolódások, és felerősödésükben nagy szerepe van a nemzetközi médiának. Háborús helyzetek, terrortámadások vagy természeti csapások azonnal átalakítják a turisztikai keresletet. De gondoljunk csak napjaink legnagyobb sokkhatására, a koronavírus-járványra, mely beláthatatlan következményekkel jár a világ turizmusára nézve. (A járvány miatt a 2020-as és a 2021-es év nemzetközi turizmusát a visszaesés jellemezte, de izgulhatunk azon is, hogy a következő évekre ne gyakoroljon komoly hatást.)

Általánosságban megállapítható, hogy egy adott desztináció problémakezelő képessége, rezilienciája jelentősen befolyásolhatja az utazási döntéseket. Vannak olyan biztonsági kérdések, olyan utazási kockázatok, amelyeket egy turisztikai vállalkozás önállóan nem képes kezelni, a helyes megoldás megtalálásához térségi vagy akár nemzeti összefogás szükséges. A fogadóterület adaptív reakciós képessége határozza meg a reziliencia mindenkori mértékét, vagyis az esetleg előforduló veszélyekkel való megbirkózás képességét. Ez összhangban áll a reziliencia fogalmának hazai megfogalmazás definíciójával, mely szerint a reziliencia „az előre látás képessége, az, hogy integrált terveket, forgatókönyveket tud készíteni a természeti környezet és a társadalom együttműködésére, kölcsönhatások elemzésére, és így veszélyei minimalizálására, várható következményei előnyösebbé tételére. Az ilyen rendszernek tehát nem szerkezete változatlan újjáépítésének képességét kell megőriznie, hanem azt, hogy megtanulja a változásokhoz való alkalmazkodást” (BULLA 2011:24).

2. táblázat

A turizmus szerepe a GDP előállításában, top 10 ország (2019)

Ország	A turizmus részesedése a GDP-ből (%)
Maldív-szigetek	38,92
Brit Virgin-szigetek	32,96
Makaó	28,05
Aruba	27,64
Seychelle-szigetek	25,74
Bahama-szigetek	19,23
Vanuatu-i Köztársaság	18,16
Zöld-foki Köztársaság	17,66
St. Lucia	15,61
Belize	14,95

Forrás: saját szerkesztés a THE WORLD BANK (2020) adatai alapján

Ha a rezilienciát a fogadóterület szempontjából vizsgáljuk, akkor annak a helyi gazdaságon belül betöltött szerepére is ki kell térnünk. Azok a térségek, ahol nem a gazdasági sokszínűség, a több lábbon állás a jellemző, hanem a turizmus meghatározó módon a helyi gazdaság kiemelkedően fontos szektora, ki vannak téve mind a túlzott turizmus, mind a hirtelen bekövetkező turisztikai forgalom visszaesése veszélyének. A 2020-as pandémia minden bizonnyal nehezen kiheverhető, hatalmas válságot eredményez azoknak az országoknak, amelyek gazdasága leginkább a turizmusra épül. Mint ahogy a 2. táblázatból látszik,

a turizmus nemzetgazdaságban betöltött szerepe szerinti első 10 ország között relatíve kis népességszámú országok találhatóak. A diverzitás szükségességét a korábbiakban már az ökoszisztéma és a gazdasági struktúra esetében is érintettük. A nem kellő mértékű gazdasági diverzitás és a turizmus túlzott koncentrációja miatt ezen országok számára a Covid19-világjárvány különösen nagy csapást jelentett. Azt, hogy ezután a csapás után mely országok tudnak viszonylag gyorsan helyreállni, azaz közülük melyek tudnak reziliensen reagálni, csak a következő időszakban lehet elemezni.

7. Fogadóterületek rezilienciája jelentős sokkhatást követően – avagy mi várható a koronavírus-járvány követően

A turizmus modern kori történelmében a 2020-as és a 2021-es pandémia, valamint annak a nemzetközi turizmusra gyakorolt hatása példátlan. A UNWTO aktuális előrejelzései 70%-80%-os éves visszaesést prognosztizálnak. Az elmúlt évtizedekben érték már sokszerű hatások a nemzetközi turizmust. Ezek közül a 2001. szeptember 11-i terrortámadást, mely a légi személyszállítás drasztikus visszaesését eredményezte, a több, mint 200 ezer ember halálát okozó 2004. december 26-i dél-ázsiai cunamit és a 2008-2009-es gazdasági világválságot kell kiemelni. Mindegyikre jellemző volt, hogy globális hatást gyakorolt a turizmus alakulására, ugyanakkor nem lehetetlenítette el a teljes ágazatot egy egész évre. A turizmust ért 2020. évi sokk tekintetében a szakértők egy része optimista, és úgy vélik, hogy a járvány elmúltával visszaugrik a nemzetközi érkezések száma, és újra a korábbi trend fog érvényesülni. Ezt támasztják alá a korábbi példákban kiemelt, a turizmust ért sokkhatásokat követő évek elemzése is. Megvizsgáltuk a 2004-es cunami által leginkább érintett 3 ország nemzetközi turizmusának alakulását (3. táblázat), amiből az látszik, hogy Sri Lanka volt a legkevésbé reziliens, hiszen 3 év sem volt elegendő arra, hogy kiheverje a természeti csapás okozta sokkot. A legnagyobb károkat elszenvedett Indonéziának két év elég volt ahhoz, hogy a turizmusa ismét elérje, sőt meghaladja a 2004-es színvonalat. A cunami károkozása Thaiföld turizmusát is visszavetette, melynek negatív hatása csak a természeti csapást követő évben volt érezhető, azóta viszont töretlenül bővül a nemzetközi turistaérkezések száma. Olyannyira, hogy a Covid19-járvány előtti években elért több, mint 30 millió turistaérkezéssel a világ élvonalához tartozik.

3. táblázat

A nemzetközi turistaérkezések száma a 2004-es cunami által leginkább érintett országokban (ezer fő)

	2003	2004	2005	2006	2007
Indonézia	4 467	5 321	5 002	4 871	5 506
Sri Lanka	583	681	669	689	592
Thaiföld	10 082	11 737	11 567	13 822	14 464

Forrás: THE WORLD BANK (2021)

A fenti példa is jól láthatóan alátámasztja azon korábbi állításunkat, miszerint a reziliencia olyan tanulási, változási képesség is egyben, mely csökkenti az adott sokkhatás újbóli bekövetkeztének valószínűségét, azaz az adott problémával szemben védettebbé teszi a rendszert. Az érintett országok ugyanis kiépítettek az Indiai-óceán térségében egy cunamiriasztó rendszert, mely egy hasonló katasztrófa esetén jelentősen csökkentheti az emberi áldozatok számát.

8. Összegzés

Mint az fentebb kifejtésre került, a fenntarthatóság nem érvényesül kellően a természet-társadalom-gazdaság hármasság rendszerében. Ez az alapvető oka annak, hogy az ökoszisztéma globálisan és egyre több helyen lokálisan is olyan egyensúlytalansági állapotba került, ami természeti és társadalmi veszélyeket hordoz. Ezért került napjainkra a reziliencia a figyelem fókuszába. Egy új, divatos fogalom kapcsán sokszor felmerül a kritika, hogy alkalmazói túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a fogalomnak, túl sokat várnak annak alkalmazásától.

A reziliencia fogalmának és a turizmustudományon belüli értelmezésének ezen rövid és a teljesség igénye nélküli bemutatásával arra hívtuk fel a figyelmet, hogy egyes tudományterületeken az új problémák felvetődésével új fogalmak jelennek meg, továbbá „figyelemre méltó fogalomátrendeződés zajlott le, illetve zajlik: a hagyományos atomisztikus kategóriákat dinamikus, relationalizált, szisztematizált, kontextualizált, ökológizált alternatívájukra cserélik fel” (BÉKÉS 2002:222).

Világosan kell látnunk, hogy a turizmus, mint a gazdaság egyik legdinamikusabban növekvő szereplője, szintén előidézője lehet a környezeti egyensúly megbomlását okozó negatív folyamatnak, ezért a reziliencia fogalma legalább olyan fontossá válik, mint a fenntarthatóság kérdésköre. A reziliencia turisztikai értelmezése azt mutatja

meg, hogy az adott fogadóterület hogyan szerveződik és hogyan képes működni akkor, ha súlyos sokkhatások, válságok érik, valamint azt, hogyan tudja önmagát újrászervezni. Ugyanakkor közép- és hosszú távon a turizmus egyértelműen érdekelt a fenntartható fejlődés fenntartásában, amiben azonban nincs ellentmondás, mert a reziliencia erősítésével fenntarthatóbbá tehető a desztinációk turizmusa. Ettől függetlenül nem lehet célunk az, hogy a reziliencia vizsgálatával és a reziliencia megerősítésének szorgalmazásával a fenntarthatatlan növekedéséből (és egyéb sokkszerű hatásokból) eredő károkkal való együttélésre és rugalmas alkalmazkodásra készüljünk fel. A fenntarthatóság olyan törekvés, amely nem adható fel.

Felhasznált irodalom

- BÁNDI GY. (2017): Fenntarthatóság, reziliencia, önkormányzatok. In: Fodor L. – Bányai O. (szerk.): *Települési önkormányzatok szerepe a környezeti politika és jog alakításában*. Kiadta az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja, DUpres, Debrecen. pp. 7–28. DOI: 10.5484/fodor_banyai_telepulesi_onkormanyzatok
- BÉKÉS V. (2002): A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizáló tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára. In: Forrai G. – Margitay T. (szerk.): *Tudomány és történet - Tanulmánykötet Fehér Márta tiszteletére*. Typotex, Budapest. pp. 215–228.
- BOGÁROMI E. – MALOTA E. (2017): Kulturális sokk és fogyasztói akkulturáció – kétirányú, interdiszciplináris megközelítésben. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*. 48(4). pp. 6–17. DOI 10.14267/VEZTUD.2017.04.03
- BOURBEAU, P. (2013): Resiliencism: Premises and Promises in Securitisation Research. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*. 1(1). pp. 3–17. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765738>
- BULLA M. (2011): Sokkfésleség és sérülékenység. A resilience képesség társadalmi interpretálása. In: Tamás P. – Bull, M. (szerk.): *Sebezhetőség és adaptáció. A reziliencia esélyei*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest. pp. 19–31.
- CHANDLER, D. (2013): *Editorial. Resilience: International Policies, Practices and Discourses*. 1(1). pp. 1–2. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765739>
- CSAPÓ J. – GERDESICS V. – GONDA T. – RAFFAY Z. – TÖRŐCSIK M. (2018): *Turizmus: a magyar lakosság turizmussal kapcsolatos beállítódása generációs szemléletű vizsgálattal*. Kézirat. EFOP-3.6.1-16-2016-00004 „Átfogó fejlesztések a Pécsi Tudományegyetemen az intelligens szakosodás megvalósítása érdekében”. PTE KTK, Pécs.
- FEJÉRDY T. – Z. KARVALICS L. (2015): Kis- és közepes városok kulturális reziliencia-súlypontjai. *Replika* (94). 5. pp. 113–127.
- GONDA T. (2017): *A „tájzabálótól” a tudatos turistáig. A környezettudatosság erősödése a turizmusban*. PTE KPVK, Szekszárd.
- KEREKES S. (2011): Fenntarthatóság és társadalmi felelősség. A globalizáló világ megoldatlan problémái. *Magyar Bioetikai Szemle*. 1. pp. 4–13.
- LONGSTAFF, P. H. – ARMSTRONG, N. J. – PERRIN, K. – PARKER, W. M. – HIDEK, A. M. (2010): Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment. *Homeland Security Affairs*. 6(3). pp. 1–23.
- MAJTÉNYI GY. (2003): „Ön-fejűség” – a „másik” Németország történelme. *Aetas*. 18(1).
- MASTEN, A. S. – WRIGHT, M. O. (2009): Resilience over lifespan: Developmental perspectives on resistance, recovery, and transformation. In: Reich, J. W. – Zautra, A. J. – Hall, J. S. (eds): *Handbook of adult resilience*. The Guilford Press, New York. pp. 213–237.
- O'BRIEN, K. – PELLING, M. – PATWARDHAN, A. – HALLEGATTE, S. – MASKREY, A. – OKI, T. – OSWALD-SPRING, Ú. – WILBANKS, T. – YANDA, P. Z. – GIUPPONI, C. – MIMURA, N. – BERKHOUT, F. – BIGGS, R. – BRAUCH, H. G. – BROWN, K. – FOLKE, C. – HARRINGTON, L. – KUNREUTHER, H. – LACAMBRA, C. – LEICHENKO, R. – MEHLER, R. – PAHL-WOSTL, C. – PRZYLUKSI, V. – SATTERTHWAITTE, D. – SPERLING, F. – SYGNA, L. – TANNER, T. – TSCHAKERT, P. – ULSRUD, K. – VIGUIÉ, V. (2012): Toward a Sustainable and Resilient Future. In: *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation: Special Report of Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge. pp. 437–486. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139177245.011>
- PIRISI G. (2017): A reziliencia szerepe a kisvárosok fejlődésében – egy komlói esettanulmány kapcsán. *Településfejlesztési Tanulmányok*. 6(2). pp. 75–88.
- SZÉKELYI. (2015): Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. *Replika*. 5. pp. 7–23.
- SZOKOLSZKY Á. – V. KOMLÓSI A. (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése –

ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott Pszichológia*. 15(1). pp. 11-26. DOI: 10.17627/ALKPSZICH.2015.1.11

TAMÁS P. – BULLA M. (szerk.) (2011): *Sebezhetőség és adaptáció. A reziliencia esélyei*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.

WERNER, E. E. – SMITH, R. S. (1982): *Vulnerable but invincible: A study of resilient children*. McGraw-Hill, New York.

Internetes források

IZSÓ, G. (2014): *Human Dynamics*. http://humandynamics.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=84:resilience-azaz-reziliencia&catid=39:vezetoi-coaching, Letöltve: 2021. augusztus 28.

SZERINÉ DR. ORMÁNDI E. (2019): *Reziliencia*

és megküzdés. *Mindset Pszichológia*. <https://mindsetpszichologia.hu/reziliencia-es-megkuzdes>, Letöltve: 2020. október 25.

THE WORLD BANK (2020): *Travel and Tourism direct contribution to GDP*. https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=ID-LK-TH&name_desc=false, Letöltve: 2021. október 20.

THE WORLD BANK (2021): *International tourism, number of arrivals – Indonesia, Sri Lanka, Thailand*. https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=ID-LK-TH&name_desc=false, Letöltve: 2021. október 20.

UNWTO (2018): *World Tourism Barometer and Statistical Annex. June 2018*. <https://www.unwto.org/global/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-june-2018>, Letöltve: 2020. október 25.
